

УДК 37.091.33:373.3

*Наталія Калюжка,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

У статті розкрито потенційні можливості сучасних методів навчання як засобу реалізації компетентнісного підходу в початковій освіті, подано перелік найпоширеніших класифікацій методів навчання, зазначено, що, незалежно від класифікацій, кожен метод зберігає свої істотні зовнішні ознаки в різних умовах навчання. Автор зазначає, що реалізація компетентнісного підходу пов'язана з використанням методів активізації навчально-пізнавальної діяльності, що розуміються як сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, спрямованих насамперед на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування.

Ключові слова: метод навчання, сучасні методи навчання, початкова освіта, компетентнісний підхід, ключові компетентності, молодші школярі, вчитель початкової школи, навчально-пізнавальна діяльність.

В статье раскрыты потенциальные возможности современных методов учебной деятельности как средства реализации компетентного подхода в начальном образовании, подан перечень самых распространенных классификаций методов учебной деятельности, отмечено, что, независимо от классификаций, каждый метод хранит свои существенные внешние признаки в различных условиях учебного процесса. Автор отмечает, что реализация компетентностного подхода связана с использованием методов активизации учебно-познавательной деятельности. Ее понимают как совокупность приемов и способов психолого-педагогического влияния на учеников, направленных в первую очередь на развитие у них творческого самостоятельного мышления, активизацию познавательной деятельности, формирования творческих навыков и умений нестандартного решения определенных профессиональных проблем и совершенствования навыков профессионального общения.

Ключевые слова: метод обучения, современные методы обучения, начальное образование, компетентностный подход, ключевые компетентности, младшие школьники, учитель начальной школы, учебно-познавательная деятельность.

The article reveals the potential of teaching activity modern methods as a means of competence approach implementation in primary education. A list of the most common methods of teaching activity classification is submitted. The author notes that, regardless of classification, each method keeps its significant outward signs in various conditions of the educational process. The author explains that the competence-based approach implementation involves the use of methods of activating teaching and learning activities. It's considered to be a set of techniques and methods of psychological and pedagogical impacts on the students (compared with traditional methods of teaching).

The author aimed primarily at the development of their creative independent thinking, the activation of cognitive activity, the formation of creative skills for certain professional problems non-standard solutions and improving professional communication skills.

Attention is drawn to the need of logical combination of such methods as «Sender», «Secret Talents», «Microphone», «Incomplete sentences», «Circle of ideas», «Aquarium», «Debate», «Decision tree», «Associative bush», «Key (heuristic) issues», «Method of unfinished suggestions», «Synectics», «Method Press», «Carousel», «Teaching-learning», «Two, four – all together». Teachers of primary schools must use these methods for implementing a competence approach.

The author characterizes that application assists the activation of cognitive activity of the students and teacher considered on the methods of studies on lessons, development of creative and divergence thinking, education of aspiration to think, generate and lead to truth of own ideas and suggestions. In addition, the realization of competence approach at modern school is as a result.

The value method of stimulation of cognitive activity and interest for studying is a method of cognitive games. It is resisted on creating games situations in the process of studying. Especially important is using this method on the lessons at primary school. The author's attention is paid to the process of studying that resists not only on the motive of cognitive activity but also on other conditions, among them the most important is the motive of duty and responsibility. The author made a conclusion that a competence approach is very important in primary education.

Key words: *method of teaching, modern teaching methods, primary education, competence approach, key competences, junior high school students, elementary school teacher, educational and cognitive activity.*

Постановка проблеми. Ефективність реалізації компетентнісного підходу в освіті пов'язана з усвідомленням учителем педагогічних можливостей застосування методів навчання, їх впливу на психічний розвиток дитини. Щодо навчальних програм для початкової ланки освіти, то вони побудовані «на засадах особистісно орієнтованої парадигми освіти, системного та компетентнісного підходу, що зумовлює відповідний відбір змісту і чітке визначення результативного складника його засвоєння» [3, с. 5]. У процесі навчання учні мають опанувати ключові компетентності, які передбачають їхній особистісний, соціальний та інтелектуальний розвиток. Компетентність дослідники розуміють як «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання» [1, с. 17]. Вони дають змогу розв'язувати різної складності проблемні ситуації, характерні для певної сфери діяльності. Отже, компетентність – результативно-діяльнісна характеристика освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потенціал використання різних методів на уроках у початковій школі досліджувалися науковцями у різні роки (А. Алексюк, Ю. Бабанський, Г. Ващенко, Є. Голант, М. Данилов, Б. Єсіпов, І. Лернер, М. Махмутов, С. Петровський, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Скаткін, І. Харламов та ін.).

Виділення невирішених раніше частин проблеми: необхідно відмітити, що поряд з актуальністю використання сучасних методів навчання не вирішено питання ефективного застосування цих методів на уроках у початковій школі.

Мета статті – розкрити потенційні можливості сучасних методів навчання як засобу реалізації компетентнісного підходу в початковій освіті.

Постановка завдання: визначити сучасні методи навчання, використання яких дасть змогу успішно реалізувати компетентнісний підхід.

Виклад основного матеріалу. Розуміння сутності методів навчання пов'язане з їхнім трактуванням на різних історичних етапах. Сучасне його значення відрізняється від того, що було прийнято навіть за радянських часів. Це зумовлено підпорядкованістю методів цілям і змісту навчання: з їхньою зміною поступово змінюються й уявлення про методи. У ході нашого дослідження керуємося визначенням методу, який запропонував М. Фіцула: «Метод навчання – спосіб упорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителів та учнів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання і розвитку в процесі навчання» [6, с. 129].

Методи навчання пов'язані з рівнем розвитку суспільства. У 40–60-х роках минулого століття методи поділялися на три групи: словесні, наочні та практичні. У сучасній науці накопичено десятки класифікацій. Найпоширенішими з них є такі:

– за джерелом передачі та характером сприйняття навчальної інформації – словесні, наочні, практичні методи (С. Петровський, Є. Голант);

– за характером пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі (І. Лернер, М. Скаткін);

– за основними дидактичними завданнями, які необхідно вирішувати на певному етапі навчання – методи оволодіння новими знаннями, формування вмій і навичок, перевірки та оцінювання знань, умій і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов);

– за джерелом знань та логікою навчального процесу (Н. Верзилін);

– за джерелом знань та рівнем самостійності учнів у навчальній діяльності (О. Алексюк, І. Зверев та ін.);

– за джерелом знань, рівнем пізнавальної активності й самостійності учнів, а також логічним шляхом навчального пізнання (В. Паламарчук та ін.);

– класифікації, де поєднуються методи викладання з відповідними методами навчання: інформаційно-узагальнювальний та виконавський, пояснювальний та репродуктивний, інструктивно-практичний та продуктивно-практичний, пояснювально-стимулюючий та частково-пошуковий, стимулюючий та пошуковий (М. Махмутов);

– класифікація з погляду цілісного підходу до діяльності у процесі навчання – методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання і мотивація навчально-пізнавальної діяльності; контролю і самоконтролю в навчанні (Ю. Бабанський).

Наявність різних класифікацій засвідчує багатовимірність методів як дидактичної категорії. Водночас, незалежно від класифікації, кожен метод зберігає свої істотні зовнішні ознаки в різних умовах навчання.

Необхідність самостійної діяльності, що не залежить від наслідування, співзвучні сучасним вимогам до формування особистості школяра, наділеної ключовими компетентностями, що формуються на міжпредметній основі за допомогою комплексного підходу в навчанні.

Самостійна робота учня відбувається під час виконання різних видів навчальної діяльності. Найпоширенішим серед них у шкільних умовах є робота з підручником, довідковою та іншою літературою. Формування навичок самостійної роботи – складний, систематичний та тривалий процес, який починається з першого класу. Використання цього методу сприяє розвитку вмінь аналізувати, виділяти головне, узагальнювати, стимулює прагнення учнів до знань, пошуку нового та незвіданого.

Методи самостійної роботи і роботи під керівництвом учителя виділяються на основі оцінки міри самостійності, а також ступеня керівництва цією діяльністю вчителем. Якщо методи (словесні, наочні, практичні та ін.) застосовуються під активним керівництвом дій учнів учителем, то вони є методами навчальної роботи під керівництвом учителя. У разі, якщо учень виконує роботу без безпосереднього керівництва педагога, розуміється, що у навчальному процесі використовується метод самостійної роботи. Вона виконується як за завданням учителя при опосередкованому управлінні нею, так і за власною ініціативою учня, без вказівок та інструктажу.

Цінним методом стимулювання пізнавальної активності та інтересу до навчання є метод пізнавальних ігор, що спирається на створення у навчальному процесі ігрових ситуацій. Особливо важливим є використання цього методу на уроках у початковій школі. А. Макаренко вважав дитячі рольові ігри такими ж важливими для розвитку дитини, як для дорослого справжня праця. Однак, зазначав він, тільки та гра є педагогічно доцільною, у якій дитина активно діє, мислить, будує, комбінує, моделює людські стосунки. Відомо, що гра охоплює всі періоди життя людини. Це важлива форма її життєдіяльності, а не вікова ознака. Змінюються лише мотиви, форми її проведення, ступінь вияву почуттів та емоцій. Розробленням питання дитячих ігор, з'ясуванням їх ролі, структури та значення для виховання і навчання займалися психологи Ж. Піаже, Л. Виготський, О. Леонт'єв, Д. Ельконін та ін.

Методами стимулювання учнів до навчальної діяльності вважаються аналіз життєвих ситуацій та створення ситуації успіху в навчанні. В. Сухомлинський зазначав: «Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання» [5, с. 126]. Ситуація успіху організовується вчителем шляхом диференціації навчальних завдань або диференціації допомоги учням у виконанні навчальних завдань однакової складності. Головна мета у створенні ситуації успіху – дати можливість кожній дитині відчувати радість від досягнення успіху, усвідомити свої здібності, повірити у власні сили.

Процес навчання спирається не лише на мотив пізнавального інтересу, а й на інші мотиви, серед яких значущим є мотив обов'язку та відповідальності. Це дозволяє учням подолати труднощі у навчанні, відчути радість, задоволення від результатів своєї праці.

Реалізація компетентнісного підходу пов'язана з використанням методів активізації навчально-пізнавальної діяльності, що розуміються як сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, спрямованих насамперед (порівняно з традиційними методами навчання) на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмій нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування [7, с. 236].

Серед таких методів варто виділити метод мозкової атаки, що сприяє розвитку творчого потенціалу учнів, вмінню працювати в команді, аналізувати ситуацію, генерувати ідеї та, за доволі короткий проміжок часу, знаходити правильні шляхи розв'язання проблеми. Цей метод виник у 1950-х роках в таких країнах як США і Франція і нині широко застосовується у практиці сучасної української та зарубіжних шкіл. Суть методу полягає в тому, що необхідно висловити найбільшу кількість ідей за невелику кількість часу, обговорити та здійснити їхній відбір. Цей метод використовується для розвитку творчих здібностей або для розв'язання складних проблем. Метод мозкової атаки можна використовувати в різних формах діяльності: у роботах з малими групами, командами, великими групами («гра з глядачами»), індивідуальній роботі віч-на-віч. Умови ефективності мозкової атаки: максимальна зацікавленість усіх учасників у досягненні результату; абсолютний авторитет керівника в організації роботи; чітке дотримання правил проведення мозкової атаки. Принципи методу мозкової атаки: не критикувати – можна висловлювати будь-яку думку без побоювання; стимулювати всяку ініціативу; прагнути до найбільшої кількості ідей; змінювати, комбінувати, покращувати запропоновані ідеї. Означений метод відомий також під багатьма іншими назвами, серед яких: метод Осборна, мозковий штурм, фабрика ідей, ярмарок ідей, серія нових ідей, конференція ідей та ін.

Розповідаючи про свої уроки мислення В. Сухомлинський визначав їх як «і живе, безпосереднє сприймання образів, картин, явищ, предметів навколишнього світу, і логічний аналіз, здобування знань, розумові вправи, знаходження причин та наслідків» [5, с. 126]. З метою втілення цієї ідеї на уроках варто використовувати серед інших і метод інверсії (обернення), який орієнтований на пошук ідей рішення творчої задачі в нових, несподіваних напрямках, найчастіше протилежних традиційним поглядам і переконанням, що диктуються формальною логікою та здоровим глуздом.

Ефективним у досягненні поставлених перед школою завдань є метод ключових (евристичних) запитань, за яким у процесі вирішення певного навчального завдання вчитель тренує учнів відповідати на евристичні

запитання: де?, коли?, чому?, як?, звідки?, чим?, хто?, що?, ставити їх перед іншими та перед собою. У ході такої роботи він привчає своїх вихованців розглядати кожне завдання по-різному.

Виробленню адекватних способів поведінки у стресових ситуаціях – в момент дефіциту інформації, часу тощо сприяє метод інциденту. Він застосовується у процесі проведення командних ігор або вирішення навчально-творчих завдань у групах, де важливе узгодження поглядів на планування шляхів реалізації спільної ідеї і має значення робота кожного учня для перемоги команди.

Метод «Навчаючи – вчуся» використовується при узагальненні та повторенні вивченого. Він дає можливість молодшим школярам взяти участь у передачі своїх знань однокласникам. Використання цього методу дає загальну картину понять і факторів, що їх необхідно вивчити на уроці, а також викликає певні запитання та підвищує інтерес до навчання.

Метод «Карусель» найбільш ефективний для одночасного включення всіх учасників у активну роботу з різними партнерами для обговорення дискусійних питань. Він передбачає підбір аргументів кожним школярем на визначену тему та вислуховування одним учнем достатньо великої кількості однокласників. Цю технологію застосовують для інтенсивної перевірки обсягу й глибини набутих знань.

Метод «Займи позицію» корисний на початку роботи з дискусійними питаннями та проблемами. Його можна використати на початку уроку для демонстрації розмаїття поглядів на проблему, що вивчається. Використовується після опанування дітьми певною інформацією й усвідомлення ними можливості протилежних позицій щодо її розв'язання.

«Мікрофон» є різновидом загальногрупового обговорення. Він надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на питання або висловлюючи свою думку чи позицію. Такий вид роботи доцільно використовувати на початку уроку, коли повторюється чи закріплюється раніше вивчений матеріал.

Парна робота полягає в допомозі сильного учня слабшим, у взаємодопомозі. Склад пар визначає вчитель, враховуючи симпатії або можливості учнів. Пари можуть мати постійний (статичні) і змінний склад (динамічні). Головне для парної організації навчальної діяльності – взаємонавчання і взаємоконтроль.

Метод «Незакінчені речення» часто поєднується з «Мікрофоном», що дає можливість ґрунтовніше працювати над умінням висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає змогу учням вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо.

Робота в малих групах дає змогу набути навичок спілкування та співпраці. Після того, як вчитель об'єднав дітей у малі групи і вони отримали завдання, група за короткий час повинна виконати завдання та представити результати роботи своєї групи.

Метод «Прес» навчає дітей виробляти й формулювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній і стильній формі, переконуючи інших. («Я вважаю, що ...», «Тому, що ...», «Наприклад ...», «Таким чином ...»).

Метою «Рольової гри» є розігрування ситуації в ролях – визначення власного ставлення до конкретної ситуації, набуття досвіду поведінки в подібній ситуації шляхом гри, виконання ролі, яка є близькою до реальної життєвої ситуації. Вона допомагає навчитися через досвід та почуття. Рольова гра імітує реальність шляхом «проживання ситуації в певній ролі» та надає можливість діяти, як насправді. Молодші школярі можуть поводитись і розігравати свою роль, моделюючи свою реальну поведінку.

Ще один варіант кооперативного навчання «Два – чотири – всі разом» є похідним від парної роботи, ефективний для розвитку навичок спілкування в групі, вмінь переконувати та вести дискусію. «Карусель» використовується для відпрацювання різних питань і відповідей на них.

Метод «Мікрофон» надає можливість школярам сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію. Правила проведення такі: говорити має тільки той, у кого «символічний» мікрофон, відповіді не коментуються і не оцінюються; коли хтось висловлюється, інші не можуть говорити або викрикувати з місця.

Для реалізації компетентнісного підходу важливим є застосування методу синектики, тобто поєднання кількох методів. Такі уроки будуть проходити в умовах цілісного творчого процесу і за формою вони наближені до ділової гри (уроки-подорожі, уроки-змагання тощо). У процесі ділової гри для кожного учня характерне певне напруження думки, вольових зусиль, вияв емоцій. Ці уроки зміцнюють інтерес дитини до пізнання, відкриття нового, забезпечують міцність та надійність засвоєних знань, формування ключових компетентностей.

Висновки. Таким чином, використання сучасних методів на уроках дає можливість доповнити їх різноманітною інформацією, а різні види діяльності заохочують молодших школярів до роботи, що сприяє підвищенню продуктивності уроків.

Застосування вчителем розглянутих методів навчання сприяє активізації пізнавальної активності учнів на уроках, розвитку творчого та дивергентного мислення, вихованню прагнення мислити, генерувати і доводити істинність власних ідей та пропозицій і, як наслідок, реалізації компетентнісного підходу в сучасній школі.

Перспективи подальших розвідок у визначеному напрямку. Для подальшого розвитку і вдосконалення фахової підготовки вважаємо за доцільне продовжити роботу з розкриття потенційних можливостей сучасних методів навчання як засобу реалізації компетентнісного підходу в початковій освіті.

Сучасна освітня ситуація потребує пошуку та засвоєння нових форм взаємодії між учасниками навчального процесу. Сучасному вчителю

початкової школи необхідно зрозуміти, що майбутнє за технологіями колективної діяльності, які активізують процес навчання і дозволяють підвищувати конкурентну спроможність учня в умовах високої вимогливості суспільства.

Література

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
2. Митник О. Навчально-творча діяльність молодших школярів на уроках математики. Методика навчання математики в системі післядипломної освіти / Митник О. – К. : Початкова школа, 2005. – 96 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
4. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических институтов / [под ред. Ю. Бабанского]. – М. : Просвещение, 1983. – 608 с.
5. Сухомлинський В. Сто порад учителю / Сухомлинський В. – К. : Рад. школа, 1984. – 254 с.
6. Фіцула М. Педагогіка : [навчальний посібник] / Фіцула М. – К. : «Академвидав», 2005. – 560 с.
7. Ягупов В. Педагогіка : [навчальний посібник] / Ягупов В. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

References

1. Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy : Biblioteka z osvitoi polityky / [za zah. red. O. Ovcharuk]. – K. : K.I.S., 2004. – 112 s.
2. Mytnyk O. Navchalno-tvorcha diialnist molodshykh shkoliariv na urokakh matematyky. Metodyka navchannia matematyky v systemi pisliadyplomnoi osvity / Mytnyk O. – K. : Pochatkova shkola, 2005. – 96 s.
3. Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh zakladiv iz navchanniam ukrainskoiu movoiu. 1–4 klasy. – K. : Vydavnychiy dim «Osvita», 2012. – 392 s.
4. Pedagogika : uchebnoe posobie dlja studentov pedagogicheskikh institutov / [pod red. Ju. Babanskogo]. – M. : Prosveshhenie, 1983. – 608 s.
5. Sukhomlynskyi V. Sto porad uchytelevi / Sukhomlynskyi V. – K. : Rad. shkola, 1984. – 254 s.
6. Fitsula M. Pedahohika : [navchalnyi posibnyk] / Fitsula M. – K. : «Akademvydav», 2005. – 560 s.
7. Iahupov V. Pedahohika : [navchalnyi posibnyk] / Yahupov V. – K. : Lybid, 2002. – 560 s.

*Статтю рекомендовано до друку
доктором педагогічних наук,*

*професором, завідувачем кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Шапран Ольгою Іллівною*

Стаття надійшла до редакції 5 грудня 2016 року